

Bakó Endre

SZABÓ PÁL BIHAR-ÉLMÉNYE¹

„A közfigyelem az utóbbi időben messze került Szabó Pál műveitől. De azért hűséges olvasói vannak, és minden bizonnyal lesznek is, hiszen amit ő kínál, az igaz mese iránt mindig marad vonzalom. Az izlésvilág tagolt, elférnek benne ellentétes irányok is” – írta Juhász Béla *A kételyen innen – Szabó Pál írói szemléletéről* c. tanulmányában.² Azóta több mint húsz év telt el, s olybá tűnik, a közfigyelem még távolabb került Szabó Pál világától. Ebben a távolodásban mintha már nem a regényírói stílushoz való viszony lenne a fő szempont, hogy tudniillik a történetmondó vagy esszéisztikus próza-e a korszerűbb, az olvasók által kedveltebb, hanem a művilág egy 1945 utáni részének ideológiai tendenciája és az írói magatartás. Czine Mihály 1993-ban, az író születésének 100. évfordulóján Biharugrán elmondott emlékbeszédében még bátran hirdette. „Nem fogják föl, hogy nem az minősít egy író, hogy az Elnöki Tanács tagja volt, és a Hazafias Népfront elnöke. Ez nem vétek és nem bűn, és nem is minősíti az író feltétlen.” Ebben Czineének igaza volt. De a következő mondata már csak részizagságot hordoz. „Az minősíti, hogy új hangot hozott a magyar irodalomba, hol a szerelmen és szépségen keresztül mutatja be a paraszti világot.”³ Mert a teljes igazság az, hogy Szabó Pál írói pályája 1949 táján megtört, s csak 1954/1955 után kezdett lassan felfelé ívelni. Meg is állapította egy tanulmányíró, hogy ekkori kisregényeiben és novelláiban „apró vagy nagyobb sérelmek miatt csaknem minden írás hőse összeütközésbe kerül a »népi demokráciával«, így nagy helyet foglalnak el bennük a bíráló célzatú részletek és írói megjegyzések.”⁴ Ez igaz, de a *Lakodalom*, *Keresztelő*, *Bölcső* színvonalát többé már nem érte el. Mindazonáltal szellemi pazarlás lenne az utólagos történelmi tapasztalattal nem mindenben egyező regényei, novellái miatt (*Isten malmai*, *Új Föld*, *Hajdú Klári* stb.) az egész írói teljesítményt negligálni; tárgyilagos mérlegelés csak a teljes életmű figyelembe vételével készülhet! Nem ő az egyedüli magyar író, akit a történelem ideig-óráig leparancsolt eredeti útjáról és mellékösvényre terelt, vagyis kényszerhelyzetbe hozott. Mindig hatalmas nyomás nehezedett órá, a Horthy-érában

¹ Dolgozatom nem azonos az 1976-ban megjelent *Pályakezdés Biharban* c. munkámmal (Alföld, 1976/12, Szabó Pál-émlékszám), bár a tények logikájánál fogva több ponton megegyezik. Jelen dolgozat azonban bővebb és több szempontú.

² Juhász 1993.

³ Czine: 1993.

⁴ Takács 1993–95; 55.

mint kiszgazda-, a Rákosi- és Kádár-korszakban mint volt parasztpárti politikusra, s minden időben mint népi íróra. 1945 után úgy volt – nem részese, csak – „útitársa” a hatalomnak, hogy közben permanens vitában állt vele, ezért nem bíztak benne. Ne feledjük, a mára hiteltelennek tartott *Isten malmairól* a Szabad Nép 1949-ben úgy vélekedett: „*ez a könyv végső soron a reakciót szolgálja*”.⁵ 1956 nyarán, az Írószövetség kibővített vezetőségi ülésén ez utóbb „életveszélyes” mondatok hagyták el a száját: „*Olyanformán éreztem magam ezen a napon, mintha még mindig népi író volnék, és folytatjuk ott, ahol 1948-ban abbahagytuk. Tisztára a mi régi hangunk! Belenevetek a tenyerembe, hiszen idő és forradalom, történelem minket igazolt.*”⁶ S az is beszédes tény, hogy 1958-ban a népi írókról szóló MSZMP-állásfoglalás őt is elmarasztalta, s a nyilvános vitához felkérésre írt hozzászólását az *Élet és Irodalom* nem közölte, mert semmi önbírálat, „*mea culpa*” nem volt benne.⁷

E bevezető után azonban ideje rátérnem dolgozatom választott tárgyára.

Az írás jegyében

Közismert, hogy Szabó Pál első írása a *Körösvidék* c. békéscsabai lapban jelent meg *Írógép Biharugrán* címmel, 1927. február 18-án. A nyomtatott betű kisugárzása annyira elbűvölte a falusi köművest, munkanélküli periódusaiban egyhoidas szikfűszedő-méhészt, hogy valósággal megmámorosodott, s egyre-másra küldözgette sérelmekről tudósító írásait, de azokat a szerkesztő már nem szívesen vállalta, inkább apró természeti leírásokat, életkép-villanásokat rendelt. Egy ilyen miniatűr, hangulatos beszámoló eljutott az 1927. január 1-jén indult *Bihar* c. laphoz is. A címe: *Ugrai levél*. Íme a szöveg:

„*A Bihar megyei vámőrségi laktanya készen van. Időközönként felhangzik még a kőfaragók kongó kopogása a köveken, lassan megszűnik ez is. Üdén, fiatal-erősen áll a hatalmas méretű épülettömb a gyeptenger szélén. Keletről tiszta időben a Világosi hegy, a többszörösen fájó háttér... A határon átjáró atyási oláh félszeg, bamba képpel bámul a kő és téglarengetegbe. Vajon mit gondol, mit fog elbeszélni otthon? Aki pár év óta nem járt Ugrán, Ripp Van Winkle módon bámulna el bizonyára azon – amit az újabb időkhben átél a falu. Esténként takarodót fújnak... A trombita szavát kedvesen viszi a halastó a valahol kimaradt bakának... A székely ízű, zöld zsalus ablakok-*

⁵ Idézi Czine 1971: 227.

⁶ *Magyarország 1956-ban*. Új Hang, 1956/10; 24-30.

⁷ Válasz Évkönyv, 1989/1; 275.

ból vágyakozva néz a sarki kocsmába az unatkozó napos... Vezényszavak. Leváltásra sorakozó őrség mozgása. Tisztek. Katonák. Sok-sok nyíló ablak: a kezdődő kisváros életét látja a Zsadány felől érkező utas. De valahogy azért nem egész az egész. ... A befejezésből hiányzott valami, mi legjobban magyar... Az ünnep. Az átadási ünnep. Pár magas rangú tiszt esős időben siető autón, kapkodó beköltözés, és nem mondott senki egy pohárköszöntőt, a cigány nem húzott tust, és nem fogyott el egy liter bor sehol sem azon a napon... ”⁸

Nem tudható, hogy küldött-e máskor is cikket a lapnak, de több írás nem jelent meg tőle. Bizvást mondhatjuk, ő hamarosan „kinötte” a provinciális békési és bihari sajtót: Bajcsy-Zsilinszky Endre *Előőrs* c. lapja 1928-tól rendszeresen közölte írásait. Egy kis tárcanovellát ugyan már hozott tőle a csabai újság, de ez neki sem tetszett. Most értő szakemberek ismét irodalmi igényű munkára biztatták, s 1930 karácsonyára megjelent első regénye, az *Emberek*, amely azonnal írói hírnevet szerzett neki. Ismeretes, hogy maga Móricz Zsigmond üdvözölte a legrangosabb magyar folyóirat, a Nyugat hasábjain *Új, nagy író*t küldött a falu c. írásával, többek között azzal a kitérítéssel szubjektív vallomással, hogy Ady Endre *Vér és arany* c. kötete óta könyv nem volt rá ilyen hatással! A regényt idegen nyelvekre is lefordították. Novelláit immár a Nyugat közli (két év alatt tetet!), s 1932-ben újabb regénnyel jelentkezik: elhagyja a nyomdát a *Békalencse*. Hogy Biharban, a csonka vármegyében mennyien tudtak róla, adatok híján nehéz lenne megmondani, de mint kigazda politikusról nyilván tudomást kellett szerezniük az illetékeseknek.

1931 júniusában tartották az első világháború után a negyedik parlamenti választást. A berettyóújfalui kerületben dr. Szilágyi Lajos ismét jelöltette magát. Mivel ő párton kívül is a kormány embere volt, az egységes párt vele szemben nem állított jelöltet. Hivatalos körökben annál nagyobb felháborodást keltett, amikor megtudták, hogy a Bihari Nagy Lajos és a Szabó Pál által irányított megyei kigazda párt a hencidai Szabó Pál személyében ellenjelöltet mert indítani. A megyei propagandagépezet irányítói éltek az alkalommal és látszólag az íróval rokonszenvezve tudatták, hogy nem róla van szó: „*Biharugrán él egy rendkívül eszes, okos, egyszerű családból származó, nagytehetségű fiatal író: Szabó Pál. Hencida nagyközségben él egy egyszerű polgárember: Szabó Pál. Képviselőjelölt gyanánt az utóbbi lépett fel. Mégpedig Bihar vármegye legrégebbi országgyűlési képviselőjével, a parlament legszorgalmasabb tagjával: Szilágyi Lajossal szemben. Vannak, akik azt híresztelik, hogy ez a Szabó Pál*

⁸ Sz. P.: Bihar, 1927. ápr. 14; 5.

azonos azzal a híres Szabó Pállal, akire megyszerte oly büszkék vagyunk.”⁹ Nadányi Zoltán, a vármegye főlevéltárosa, a kitűnő költő, fél évvel az *Emberek* megjelenése után, talán ezért is merete javasolni, hogy adjanak alkalmat Szabó Pálnak a bihari bemutatkozásra is. A *Nyugtalan élet* lapjairól tudjuk, hogy az alispánné nem tartotta elég előkelőnek az ötletet.

A hír valahogy eljutott Szabó Pálhoz is, akit nagyon bántott a dolog, s felindultságában egy levelet menesztett Nadányi Zoltánhoz. A levél hangneme bizalmas, feltétlen, meghitt baráti viszonyra vall. „*Kedves Zolikám. (...) Kérlek, hallottam azt, hogy a vármegye valamilyen ünnephez készül, és szó lett volna arról, hogy Te javasoltad bizonyos társaságban azt, hogy én, szó szerint és név szerint Szabó Pál, olvasnék fel ott egy novellát. Persze, erre a kijelentésedre elszörnyedtek Urak és Hölgyek, mert hát hogy mehetne azokra a deszkákra egy mezítlábos paraszt, amelyeken az illatos és ideges kis megyei lábak tapodnak? (...) Lesz idő, mikor fog engem hívni a vármegye, a te sürgetésed nélkül, a te jó lelked nélkül. (...) Kedves Zolikám, bocsásd meg tán, amiért elkáromkodtam itt szégyenemet. (...) Elküldöttem azért neked fényképemet, legalább lássad még egyszer, hogy van Biharban egy ember, akit akkor kezd megpofozni a vármegye, amikor az emberek közé cseperedett... Ez az ember az, ami. Soha nem tagadja meg parasztságát. Szeretném azért, ha Te nem haragudnál. Szeretettel Szabó Pál. – Biharugra, 1931. július 24.*”¹⁰

Minden bizonnyal Nadányi Zoltán ajánlotta a Tiszántúli Szépművészeti Céh (Debrecen) szervezőinek is, hogy újfalu estjükön léptessék fel Szabó Pált. A *Bihar* 1932. május 11-i száma hirdeti a kultúrestet, s részletes programot közöl. Eszerint a június 5-ére kitűzött, majd 9-re halasztott esten többek között Nadányi költeményeiből szaval Matsits Miklós, Szabó Pál pedig elbeszélést olvas fel. A június 16-i tudósítás beszámol az estről, de Szabó Pált nem említi. Az okot nem ismerjük. A bemutatkozás tehát újabb esztendeig váratott magára, azonban mégis megtörtént!

1933. március 30-án a Bihar tudtul adja a hírt, miszerint Nadányi Zoltán és Szabó Pál április 1-jén, szombaton tartják szerzői estjüket a leventeház nagytermében. A beharangozó érdekes kordokumentum, olyan személy írása, aki nemcsak jártas volt a magyar irodalomban, de ismerte Szabó Pál életkörülményeit is. Hogy ki lehetett, bizonyára örökre titok marad! Nadányira azért nem gondolunk, mert őt is méltatja a szöveg. Ő esetleg információkat bocsáthatott rendelkezésre. „*A két író méltó örököse és folytatója azoknak a bihari hagyományoknak, melyeket a bakonszegi Bessenyei, a*

⁹ *Hatástalan kortesfogások*. Bihar, 1931. június 11.

¹⁰ A levél a Bihar Múzeum gyűjteményében található. (Leltári szám: VI.76.1.)

nagyszalontai Arany János, a váradi Holnaposok, Ady, Emőd, Dutka, Juhász, s a mai magyar regény egyik legjelentékenyebb reprezentálója, Zilahy képviselnek. A Nadányi versek már 20 év óta csemegéi az ingyenceknek. (...) Verseit nem lehet deklamálni, csak elmondani lehet őket. A zseniális Bajor Gizi, a bensőséges Ódry Árpád vagy az őszerejű Kiss Ferenc azonban, ha nagyon közel akarnak férközni a közönség szívéhez, Nadányi versekkel állnak a mikrofon elé. Szabó Pál is már régen megszerezte országos hírnevét, mikor most ideáll, hogy bemutatkozzék szülőföldjének. Első nagy regénye, az Emberek, úgy hullott bele az irodalmi életünkbe, mint egy meteor. Az első kritikák és Móricz Zsigmond hozsannája után mi bihariak, akik eddig hírét sem hallottuk, azt hittük, hogy valami álnév alatt működő író választotta ki magának a kőműves mesterséget és a csizmát, nagyobb feltűnés elérése céljából. Szabó Pál azonban nem álhúzás intellektuel. Itt él Biharugrán, egy hold földje mellett, kétszobás kis vályogházában, méhkaptárok és szilvafák között feleségével és gyermekeivel, mivel a földjét és sok verejtékkel él a két keze munkájából. Esténként azonban leül a petróleumlámpa alá regényt írni. Csudálatos gyorsan, csaknem ösztönösen dolgozik. Gyöngybetűiben oldalakon keresztül egyetlen áthúzás, egy javítás sincsen. Szó sincs arról, hogy keresné a szavakat, vagy a kifejezéseket. Úgy ír, mintha a papírlap meglátására kinyílna agyvelejében valami csodálatos zsilip, mely bőven szórná szét a benne lévő zseninek bőséges sugárzatát. Úgy kell megállni ez előtt a hat elemít végzett ember előtt, mint valamely csodálatos természeti jelenség előtt. Hol van a titka? Ezt talán maga Szabó Pál tudja legkevésbé. (...)”¹¹

A közös szerzői estét április 1-jén a leventeházban megtartották. Bevezető előadást Dr. Nagy Géza, kórházi főorvos tartott. Arról értekezett, hogy ha a tömegeké a vezető szerep, szóhoz juthatnak-e az egyéniségek? „Nadányi a Szegényember naplója c. prózakötetéből olvasott fel néhány darabot, Masits Miklós Nadányi-verseket adott elő és Szabó Pál regényéből egy részletet olvasott fel, majd nagy érdeklődéssel kísért felolvasást tartott Miért kellett nekem írónak lenni? címmel. Felolvasásában kifejti, hogy sok olvasás, a nemzeti és a külföldi irodalom tanulmányozása után parancsoló lelki követelményként jelentkezett nála, hogy a magyar embert úgy rajzolja meg, mint amilyen a valóságban. Lelki vívódásokon ment keresztül, érzelmek – köztük a gyűlölet is – viharzott benne, de amikor a tollat a kezébe vette, valami csodás kiengesztelődés, békeesség szelleme lengte át. Úgy érzi, neki az a hivatása, hogy a földműves társadalom és a középosztály között hidat építsen az egyetemes nemzeti célok érdekében. Ez a hivatás ad célt és értelmet életének, ezért áldozza fel éjjelét és nappalát, és hiszi, hogy jutalma

¹¹ Bihar, 1933. márc. 30; 2.

*a szebb magyar jövődő lesz. Az íróf felolvasása után lelkesen megtapsolták.*¹² Meglehet, a tudósítás egy kicsit szépíti, szelídíti a hangulatot. Írónk önéletrajzi regényében ugyanis merőben másképp emlékszik a megyei bemutatkozásra, de az ő emlékezése is bizonyára tendenciózus. „Közönség és én úgy álltunk egymással szemben, hogy majdnem megint egymásnak ugrottunk, csak előbb kitapogatjuk egymás gyengéit.”¹³ Ez már csak lélektani okokból is elképzelhetetlen. Az igazság bizonyára a tudósítás és az emlékezés hangneme között van. Annál inkább, mert a középosztály és a parasztság megbékélésének ideája, a két társadalmi osztály együttműködésének lehetséges közös platformja egy ideig még foglalkoztatta az íróf; a gondolattal csak személyes választási veresége után számolt le végérvényesen. Kiábrándulásáról a Komádi és Vidéke c. lapban rövidesen hangot adott – mert úgy látta, hogy egy-egy kivétel akadhat, de a középosztály, lévén egzisztenciálisan függő viszonyban az állammal, a közigazgatással, nem kockáztat, sohasem fog a hatalommal szembehelyezkedni.

1. kép. Nagy Vince: Szabó Pál biharugrai háza

A Debreceni Független Újság 1934. november 7-én egy érdekes hírt közölt: „Bihari irodalmi matinét rendez a Bihar megyei Egyetemi Hallgatók Köre”. Megnevezi Sinka Istvánt, Szabó Pált és Nadányi Zoltánt. De a hírek nem találtam folytatását...

¹² Nadányi Zoltán és Szabó Pál szerzői estje. Bihar, 1933. ápr. 6; 1.

¹³ Szabó Pál: 1973: 224–225.

A politikus

Szabó Pál írói ambíciói – amint erről többször nyilatkozott – szervesen nőttek ki saját és sorstársai társadalmi helyzetéből. Az írással használni, cselekedni akart. Karácsony Sándor, a neves népbarát, író és egyetemi tanár frázisok nélkül világította meg azt a szociológiai létmódot, amelyben Szabó Pál és a bihari parasztszok vegetáltak. *„Biharugrán sohse volt hivatásos koldus, de ma már mindenki koldusa a maga szerencsétlen sorsának. A legnagyobb gazda, a nyolcvan-százholdas paraszt is elérhetetlen jövedelemnek tartja a községi bábáét, pedig az mindössze 600 pengő évente, s 12 pengő minden újszülött után. Nincs a határnak egy talpalatnyi földje, amelyet nem nyomna több-kevesebb bankteher.”*¹⁴ Ez azonban az ázsiai életminőségnek csak a gazdasági aspektusa, ebből törvényszerűen következtek a jogi és humanitárius hátrányok, mint az emberi méltóság semmibevétele, a parasztság, elsősorban az agrárproletariátus kirekesztése a nemzetből, a társadalmi rendből. Ennek törvényileg dokumentált rendszabálya a cenzushoz kötött választási törvény, s abban is a megalázó előírás, ami Európában már régen kiment a divatból, ha egyáltalán divatban volt: a nyílt szavazás falun! A Nagyatádi Szabó István-féle kisgazdapárt egyre méltatlanabbá vált a parasztság képviselőté, ahogy Szabó Pál írta: *„belefulladt a kisüstbe és a kétszáz tő dohányba”*,¹⁵ ezért az elégedetlenkedő parasztszok új kisgazdapárt megalakítására tettek sikeres kísérletet. Az új párt bihari zászlóbontása 1930. június 29-én zajlott le Derecskén. A hiányos program ismertetése és minősítése nem lehet dolgozatom feladata. Tény, hogy az 1931-es országos választáson hat politikus szállt harcba az országban a képviselő mandátumért, köztük (bojti) Nagy Lajos, Bihar megyei pártelnök. Persze sikertelenül. De két év múlva már Szabó Pál is fellépett, mint képviselőjelölt, s megvívta egyenlőtlen harcát a hatalom jelöltjével. 1933 szeptemberében Vay László megvált főispáni tisztségétől, utódjául a kormányzó dr. Szilágyi Lajos császári és királyi kamarást nevezte ki, akinek pedig a törvény értelmében le kellett mondania mandátumáról. Kiírták tehát a helyi választást. Szilágyi Lajos maga helyett dr. Molnár Imre vármegyei főjegyzőt ajánlotta a berettyóújfalui kerület képviselőjének. A kisgazdapárt Szabó Pált jelölte.

Az első világháború után ez a választási küzdelem volt a leghevesebb a csonka megyében. A kisgazda-agitációt Hegymegi Kiss Pál, debreceni ügyvéd és Ulain Ferenc földbirtokos irányította. Eckhardt Ferenc, a párt országos elnöke Szabó Pál társaságá-

¹⁴ Karácsony 1931; 375–378.

¹⁵ Szabó Pál 1973: 164.

ban járta (valameddig) a kerület falvait. Szabó Pál bátor, lázító beszédeket tartott, Gáborjánban a főszolgabíró rendre is utasította. A választás előtt, a párt utolsó gyűlésén Berettyóújfaluban ezres tömeg vett részt, a gazdák zárt sorokban vonultak fel Szabó Pál zászlai alatt.¹⁶ A kormánypárt aggodalommal figyelte az ellenzék készülődését, majd a hagyományokhoz híven az erőszak eszközehez nyúlt: betiltott ellenzéki gyűléseket, illetve csaláshoz folyamodott. A helyzet megkövetelte, hogy személyesen maga Gömbös Gyula miniszterelnök is bekapcsolódjék a korteshadjáratba. Szeptember 10-én meg is érkezett Biharba (a helyi lapban vers köszöntötte), s pártja nagygyűlésén demagóg beszédet tartott.¹⁷ A választást szeptember 24-re írták ki. A törvénynek megfelelően a képviselőjelölteknek ajánlási íveket kellett benyújtaniuk a táblabíróhoz. Dr. Baróthy Zoltán táblabíró a választási biztossal együtt átvizsgálta az ajánlóíveket, és megállapította, hogy Molnár Imre 6478 aláírást nyújtott be, Szabó Pál 1450-et. Ezek az aránytalan esélyeket tükröző adatok előrevetítették a végeredményt, ráadásul a megyei lap még az utolsó pillanatban is élesen támadta az ellenzék, fenyegető hangú közleményekkel igyekezett a lakosságot megfélemlíteni, Szabó Pál mellől eltántorítani. Emellett hazug információkat terjesztett arról, hogy a kisgazdapárt emberei már maguk is kilátástalannak ítélik a helyzetet, és lélekben feladták a küzdelmet. Reggel 9 órakor adták ki az első részjelentést, ekkorra Molnár 1036, Szabó Pál 186 szavazatot kapott. Déli 13 órakor már világosan látszott, hogy nem lesz pótválasztás, Molnár Imre biztos győztesnek tudhatta magát. Ekkor már 5351 voks birtokában volt, Szabó Pál 2892 szavazatot kapott. A választás végeredményét este 19 órakor hirdették ki. Eszerint a választókerület 12 539 jogosult lakosa közül 10 332-en járultak az urnák (a főjegyző!) elé, s Molnár Imre 2764 abszolút többséggel nyerte a küzdelmet: 6548 szavazatot kapott, Szabó Pál 3439-et, a nyilaskeresztes Böszörményi Zoltán 345-öt. A kormányzat melletti propaganda és főleg a megfélemlítés végül elérte célját, az egységes párt emberét választották meg képviselőnek.¹⁸ A vereség ellenére nem lebecsülendő eredmény ez: ne feledjük, hogy a szavazóknak szemtől szemben, nyíltan kellett nyilatkozniuk, ami nem egy esetben egzisztenciális kockázatot jelentett!

A választási harcot sajtócsatározás zárta, a felek kölcsönösen vádolták egymást. Szabó Pál is hallatta hangját: *„Kedves Barátaim! Azt a harcot, melyet a kerület mandátumáért vállaltam, elvesztettem. El kellett vesztenem, mert a községi jegyzők irodáin*

¹⁶ *Sok ezer főnyi tömeg ...* Független Kisgazda, 1933. szept. 22;1-3. Háromoldalas tudósítás!

¹⁷ Bihar, 1933. szept. 14.

¹⁸ *Dr. Molnár Imre 2764 abszolút többséggel nyerte el a berettyóújfalui kerület mandátumát.* Bihar, 1933. szeptember 28.

lett keresztül passzírozva a választás. El kellett buknom, mert a MANSZ helyi csoportja, alelnöknő aláírással, kiló zsírokkal, mázsa fákkal, rend ruhákkal telergette szavazni a választókat. Elcsúsztak a zsiros talajon ezek a jobb sorsra érdemes páriák, s hagyták terelni magukat arra, amerre a hatalmas szél fúj. (...) Akik odaadták szent szabadságukat az eljövendő tál lencséért. Elbuktattak a hajdani módos gazdák, elbuktatott az intelligencia, akik teljesen magára hagyták a népet, amelynek veritékéből élnek, táplálkoznak (...). De a kerület színe-java kitarzott mellettem. Ez bizonyítja, hogy nem vészett el a parasztság jövője. (...) A választás folyamán senkit nem bántottam személyében (...) És az ellenpárt mégis becstelen módon rúgott bele személyembe. Le-degradáltak kőműves legénynek arról a polcról, melyet írásaimmal, becstületes politikai harcaimmal magamnak még az ellenpárt előtt is megteremtettem. A rágalmak csak akkor kezdődtek, mikor én nem kaphattam több gyűlésre engedélyt. Nem volt módom ahhoz, hogy megmondjam nyíltan, felemelt fejjel, ki vagyok. Most megmondom. Fajtamért, testvéreimért síró, aggódó, verekedő harcosa vagyok a magyar jövőnek.” Beszámol róla, hogy sok levelet kap, s ígéri, hogy kitart a nép mellett, amíg egy ember is hívja. A továbbiakban kifejti, hogy a parasztságra kell az állam berendezkedését építeni, ami egyezik a népi írók elképzeléseivel, lévén Magyarország paraszti túlsúlyú agrárállam.¹⁹

Az író önéletrajzi regényében feldolgozta idevágó emlékeit, sőt a debreceni pártlapban külön is megjelentette. Ez azonban regényes feldolgozás, a lényegét ugyan nem torzíttja, de a részletek tényei csak az epikai hitelnek felelnek meg, nem a tudományos igazságnak.²⁰ Az író országos politikai tevékenységét 1944-ig Kiss F. József tekintette át egy tanulmányban.²¹

Az író-politikus 1939-ben pártot váltott, a Makón alapított Nemzeti Parasztpárthoz, tehát egy megalkuvásra kevésbé hajló politikai csoportosuláshoz szegődött, sőt elnöke lett. A háborús éveket Biharugrán és Budapesten felváltva élte át. 1945-ben, Bihar megye képviselője a demokratikus parlamentben. „Többek között éppen az ő, Biharban és környékén élvezett befolyásának volt köszönhető, hogy az említett kisparaszti rétegek felsorakoztatásával a párt ezen a tájon oly mély gyökereket ereszthetett.”²² Az országos politikai csatározásokban azonban nem játszott vezető szerepet, ezt ráhagyja Erdei Ferencre, Kovács Imrére, Veres Péterre, Farkas Ferencre és másokra. A pártközi

¹⁹ Nyílt levél a berettyóújfalui választókerület népéhez. Független Kisgazda, 1933. október 13.

²⁰ Egy régi választás, Hajdú-bihari Napló, 1963. febr. 17. 3.

²¹ Kiss 2004.

²² Tóth 1972: 31.

és a párton belüli harc tétje az volt, hogy meg tudja-e őrizni a párt a szuverenitását, avagy a Kommunista Párt szatelitje lesz? Szabó Pál a belső csatározásokban a centrumhoz tartozott, mindkét szárny javasolta is a politikai bizottságba, sőt tagja lett a héttagú végrehajtó bizottságnak, alelnöki tisztséggel. Politikai tevékenysége azonban szinte kizárólag újságírói munkájára szorítkozott. A diktatúra 1949-ben elsorvasztotta a parasztpártot, de Szabó Pál nem vonult félre: előbb Békés, majd a Bács-Kiskun megye képviselője az egypárti parlamentben egészen haláláig. 1949-től a Magyar Függetlenségi Népfront Országos Tanácsának elnöke, egyúttal az Elnöki Tanács tagja 1959-ig. 1954-ben Nagy Imre kérésére elvállalta az újjáalakult Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöki tisztségét. 1956-ban a Petőfi Párt néven újjászerveződött parasztpárt vezetőségi tagjává választják, de az egykor általa irányított lapnak, az életre galvanizált Szabad Szó c. újságnak (egyetlen száma jelent meg!) a szerkesztését nem órá bízták rá. Ily módon Szabó Pál távol maradt a forradalom eseményeitől. 1960-ban a Hazafias Népfront alelnökévé választották, de a 70-es éveikhez közelítő, majd benne járó író már csak formálisan tett eleget közéleti megbízatásainak. Noha pozícióját, tekintélyét olykor emberek mentésére, ügyek elsimítására tudta használni, politikusi pályája zsákutcába torkollott: nem diktatúrára esküdött fel fiatal korában. Hogy mindezt belül, lélekben hogyan élte meg, az „ahogy lehet” életelvét hogyan tudta összeegyeztetni a realitásokkal, arról egyelőre nem kerültek a nyilvánosság elé dokumentumok, vagy nincsenek ilyenek.

A Komádi és Vidéke 1933–1935

Az *Ember*ek szép sikert arat, lefordítják idegen nyelvekre is. A következő években újabb regényekkel gazdagodik repertoárja, s három regény után az ember már írónak mondhatja magát. Továbbfolytatja a politikai munkát is, részt vesz a kisgazdapárt országos irányvonalának kidolgozásában, a tervezgetésben, pártépítésben. Biharugrai háza valóságos szervezőközpont. A *Tíz esztendő* c. (1943) könyve a politikai tevékenység regénye. Élete egyik legszínesebb kalandját, részvételét egy romantikus vállalkozásban, egy irodalmi arculatú falusi újság szerkesztésében pedig életrajzi regényciklusában írta meg. A Komádi és Vidéke c. lapról van szó (1933–1935). Nem kisebbíti a regény értékét, hogy a részletek nem mindenben fedik a valóságot. Az első pontatlanosság az, hogy Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál alapította az újságot. A Komádi és Vidéke első száma 1933. november 5-én jelent meg. Felelős szerkesztője dr. Sebestyén

Kálmán ügyvéd volt, a kerület későbbi kormánypárti képviselője. Felelős kiadóként Takács Ferenc, a komádi másodjegyző – maga is népi származék – gondozta a lapot. Amúgy benne is mocorgott a költő, bár tehetsége elmaradt a Sinkáéé, de még a Barsié mögött is. Az újság a *Megindulunk ... c* . programcikkkel deklarálja, hogy nem kíván a „nagypolitikával foglalkozni”. „... *Lokálpatriotizmus. Ennek a fránya idegen szónak az értelme rejti magában azt az okot, amelyik vállalkozásunkat megindította. A helyi, szűkebb hazánk, a helynek szeretete, ahol élünk...*”

Barsi Dénes kezdettől fogva tagja a szerkesztőségnek, lévén Dobai-pusztai, azaz külsőségi komádi tanító. Ő az, aki barátjának, Sinka Istvánnak a sikerén örvendezve, már 1933. november 19-én hírül adja, hogy a „hatalmas őstehetségű” költőnek rövidesen megjelenik egy verseskönyve. Később arról ad hírt, hogy decemberben Sinkának szerzői estet fognak rendezni. A lap 9. számában (1933. december 31.) jelenik meg az első Sinka-írás, *A komádiak negyedik honfoglalása*, de újabbak csak hónapok múlva követik. A lap politikai arculata egyébként mai szemmel nézve is rendkívül zavaros. Szovjet- és németellenes egyszersmind, megjósolja Ausztria bekebelezését, elhatárolódik a nyilaskeresztes mozgalomtól, de Gömböstől, a „kemény vezértől” nem tagadja meg az elismerést.

Sebestyén Kálmán, aki „forró magyarsággal irányította a lap szellemi küzdelmeit” 1934 márciusában megvált tisztségétől. Távozása után Takács Ferenc lépett elő felelős szerkesztővé. 1934. május 27-én jelent meg az a cikke (*A mi hivatásunk*), amelyben megfogalmazta a népi gondolatot: „...*Az idők megmutatták, hogy sem az arisztokrácia, mely mint osztály, kivételes egyéniségeitől eltekintve, sohasem is volt a nemzeti öntudat hordozója, sem az új középosztály (...) nem alkalmas a nemzeti öntudat fenntartására. Erre egyedül a paraszti magyarság fajilag legtisztább, lelkileg fertőzetlen rétege alkalmas.*” Ettől kezdve a harmadik oldalon egy-egy kitűnő riport szociografikus hűséggel mutatja be a bihari parasztság nyomorát. E riportok szerzője Barsi Dénes, aki korábban eredeti nevén (Hartsa), illetve *-tsad-* szignóval jelölte cikkeit. 1934 nyarán közölt az újság először verset Barsi tollából, attól kezdve rendszeressé vált a versrovat. A verselők felváltva Barsi és Sinka. Július 1-jén Sinka prózai írással is jelentkezik: „*Van-e helye az irodalomban a parasztság mai problémáinak*”. Gondolatai rímelenk Takács vezércikkével, távolabbról a népi írók társadalomszemléletével.

A július 8-ai szám hozott elsőnek novellát Szabó Páltól. A három szerző írásaival olyannyira elárasztotta a kis hetilapot, hogy az valósággal irodalmi újságnak mondható. Ettől az időtől számíthatjuk a Komádi és Vidékét a három bihari író lapjának. Soha

vissza nem térő kulturális képződmény: irodalmi újság falun! A július 29-ei számban olvasható, hogy Szabó Pál a lapnak nemcsak alkalmi, hanem főmunkatársa. Novellái sorában sok a másodközlés, főleg a Nyugatban megjelent elbeszéléseit adja ide, de velük is növeli a lap színvonalát. Publicisztikai dolgozatai viszont ide készülnek és a bihari állapotokkal foglalkoznak, a parasztság és a középosztály viszonyáról értekeznek, valamint az ifjúság és a paraszti tehetségek helyzetére vetnek pillantást. A vármegye előbb-utóbb rossz szemmel nézte ezeket a középosztályt ostromozó cikkeket, egzisztenciális veszélyhelyzet támadt, ezért olykor taktikázni kellett, elhúzni a szájuk előtt a mézesmadzagot. Erre Takács Ferenc vállalkozott, féltve a lap jövőjét. Sinka inkább riportokat írt, amelyeknek szemlélete ebben a mondatban tetéződik: „*Ha Kogutovicz Manó meg nem festette volna Magyarország térképét, azt kellene hinnem, hogy Ázsia mezőit járom.*” Barsi is érezte, hogy ezt a hangot néha ellensúlyozni kell, mert hamarosan befellegzik a lapnak, ezért időnként felmagasztalta a főispánt. Ennek ellenére felfüggesztették tanítói állásából, ahová Nadányi Zoltán közbenjárására helyezték vissza. Bizonyára taktikai okokból, 1934. szeptember 30-án meg is jelent az első Nadányi-tárca a lapban. (Nadányi bátyja az alispán!) Ettől kezdve a bihari triász kvartettre bővült. A lap helyet adott a *Boszorkányégetés* c. versének, amely 1945 előtt csak itt jelent meg csonkítás nélkül, azaz a 12. és 13. versszakkal együtt. Nadányinak, Sinkához hasonlóan, szerzői estet is rendeztek Komádiban. 1934 végén a Komádi és Vidéke pénzügyi válságba sodródott, ezért visszatért a négyoldalas megjelenésre. A pénzügyi válságot rövidesen tartalmi visszaesés követte, előbb a Sinka-, aztán a Szabó Pál-, végül a Nadányi-írások maradtak el, csak Barsi ontotta továbbra is lázas hangvételű verseit és cikkeit, miközben dilettáns költemények tűntek fel az oldalakon soha nem hallott nevek vagy monogramok felett. Barsi interjúorozatot kezdett, elsőnek Szabó Pált szólaltatta meg. Ennek legfőbb érdekessége, hogy bepillantást enged az író terveibe, amelyek végül nem valósultak meg. Szabó Pál, a nyolcas dohány füstjét eregetve elmondja, hogy *Vaskalap* c. vígjátékán dolgozik, és sajtó alatt van *Babilónia* c. regénye. Az előbbi éles gúnnal szőtt vígjáték, a regény pedig háborús témájú, de nem az irtózatot örökíti meg. Beszélt arról is, hogy egy nagy regény kezdete és főbb vonalai már elkészültek. „*Ebben benne lesz minden elmúlt kép, minden szándék, cél, akarat és megszületett gondolat. ... Ez lesz a monumentális magyar parasztregegy. Szabó Pál irodalmi küldetésének koronája...*” Szabó Páltól *Babilónia* c. regény nem jelent meg, (vagy ez lenne az *Anyaföld?*), *Vaskalap* c. vígjátékát sem ismerünk. Ezeket a kérdéseket (másokkal együtt!) a maga idejében nem tisztázta az irodalomtörténet,

ma már kevés esélye van annak, hogy vállalkozó akadjon ilyesfajta mikro-filológiai kutatásokra, de talán nem véglegesen.²³

1935 márciusában dr. Szilágyi Lajos főispán alpári hangnemű támadást intézett a lap hasábjain a Kisgazdapárt ellen, érthetetlen, hogy a cikk éppen itt jelent meg. A Bihar 1935. július 4-i száma némileg váratlanul közölte, hogy érdekeltsége vette át Komádi és környékének tájékoztatását, s azt Takács Ferenc, a lap volt felelős szerkesztője és tulajdonosa fogja ellátni. Ennek azonban a Bihar későbbi számaiban semmi nyomát nem találok. A lapot Szabó Pál emlékezése szerint betöltötték. Az a kép tehát, amelyet ő rajzol önéletrajzi regényében, az újság néhány hónapos gyakorlatára, 1934 nyarára, őszére érvényes. Ez volt a Komádi és Vidéke virágkora. A lapocska nem egészen két évig élt, 1933. november 5. és 1935. június 30. között összesen 88 száma jelent meg. Sajtótörténeti szerepe és jelentősége abban van, hogy megérlelte a *Kelet Népe* merész terveit.²⁴

Kelet Népe 1934–1939

A bihari triász nem sokáig maradt publikációs fórum nélkül. Szabó Pál regényes emlékezése szerint, ami persze alapulhat tényeken, ők hárman, a komádi Körös-hídnak támasztva biciklijüket, megállapodtak abban, hogy folyóiratot alapítanak. „*Nincs a világ irodalomtörténetében olyan folyóirat, amely ott született volna meg a Mississippi vagy a Léna vagy a Rajna vagy bármelyik folyó partján, mint ahogy a Sebes-Körös partján megszületett a Kelet Népe. A címet nem én adtam, már nem tudom, hogy Sinka vagy Barsi ajánlotta, avagy mindketten, de elfogadtam*”.²⁵ Barsi tanítói fizetése és menyasszonyának hozománya volt a törzstőke. Szinte mellékes az, amiről az 1980-as években vita folyt az Élet és Irodalom és a Magyar Nemzet hasábjain, hogy tudniillik a folyóirat előd nélküli képződmény avagy a Tiszántúl Figyelő folytatása volt-e? Ez utóbbit valaki kitalálta, s a hamis információ terjedt tovább. Bizonyítéknak látszott, hogy a Kelet Népe első számában egy cikk (Eszttétikai imperializmus. V. Japán. Az expanzió) már megkezdett sorozatra utalt. De a debreceni levéltárban található lap-alapítással kapcsolatos dokumentumok azt mutatják, hogy új folyóiratról van szó.²⁶ A folyóirat működéséről, eszmei tartalmáról, profiljáról, hangneméről több tanulmány

²³ Az interjú más irodalomtörténeti érdekességeket is tartalmaz. Lásd: Bakó 1976.

²⁴ Bakó i. m.

²⁵ Szabó Pál 1968: 251.

²⁶ Béres 1979: 139–148.

látott napvilágot, a legátfogóbb Tasi Józsefé, mely előszóként szolgált a Kelet Népe c. kiadványban.²⁷ Megállapítja, hogy a lap „*Plebejusabb, mint a középosztály számára készülő Válasz, de ez sem kimondottan néplap*”. Habár parasztcentrikus, de az egész társadalomra figyel, és sajátos kelet-európai szemléletet tükröz. Sűrűn szóhoz juttatja az erdélyi költőket, írókat. Tasi aprólékosan korszakolja a lap fejlődési szakaszait. Megemlíti, hogy a szerkesztők Bihar megyeiek. A folyóirat első két, tehát az októberi és a novemberi számáról elmondhatjuk, hogy bihari mustra volt, hiszen a három alapítón kívül Nadányi Zoltán vitte bennük a prímet, hozzájuk Veres Péter és Bakó József művei sorakoztak, később Erdélyi József jelent meg.²⁸ S a későbbiekben is ott voltak a bihariak, ha az arányok változtak is. A lapot azonban vitték egyik helyről a másikra, végül Budapesten szerkesztették. A Kelet Népe 1938-ban egyesült a Válasz-szal, majd Szabó Pál lemondott kiadói jogáról Móricz Zsigmond javára. A folyóirat Móricz Zsigmonddal együtt halt meg az 1942. szeptember 1-jei számával. Irodalomtörténeti közhely, hogy a népi irodalom legjelentősebb, legkarakteresebb fóruma volt, a nemzeti sorskérdések állandó ébrentartásával. Gyökerei a megcsonkított Bihar megyébe nyúltak, ahol a két világháború között nem volt egyetlen városi rangú település sem, középiskola is csak a negyvenes években nyílt.

Noha Szabó Pálnak egyre-másra születnek regényei, 1938-ban átveszi a népi értelmiség lapjának, a Szabad Szónak a szerkesztését, de arra is marad ereje, hogy saját folyóiratában rendszeresen jelen legyen. *Bihar* c. írásában áttekinti a megye történelmét, ír a dzsentriőről, a parasztságról, az oláhságról, a népművészetről, a nép politikai érettségéről, a parasztság és a hivatalnok-osztály viszonyáról, a birtokviszonyokról.²⁹ Ugyanabban a számban szemlézi a Nadányi szerkesztette *Bihar vármegye monográfiája*³⁰ c. kiadványt, de az írás nem ismertető, nem kritika, hanem ironikus, csípős glossza lett. Egy-két elismerő szó kivételével ugyanis megsemmisítő bírálatot mond a „dilettáns” szöveghalmazról, nem kímélve Nadányi érzékenységét sem. „*Mindjárt baj van, ha lírai költő avatkozik bele a történelembe. Különösen, ha az elhivatottak közül való ez a költő. (...) Ennek a vármegyének a nevét még kiejteni is csak úgy lehet, hogy kidüti az ember a mellét, fejet fel, hasat be... Micsoda könyv ez, Uram Istenem, micsoda könyv! Nem más ez, pár író kivételével, mint a tehetetlenség, dilettantizmus és elfogultság Csimborasszója. Ilyen kollektív tájékozatlanságban vagy mellébeszélés-*

²⁷ Tasi 1986: 5–12.

²⁸ Bakó 1986: 40–46.

²⁹ Kelet Népe, 1938. október 300–301.

³⁰ Budapest, 1938

ben soha nem találkoztak még két könyvfedél között íróemberek.” Kivételként említi dr. Szilágyi Lajos és Szűcs Sándor dolgozatát. „Még a vak is láthatja, hogy az egész művön pártpolitikai tendencia húzódik végig. (...) Történelemszemlélete még Mucsán sem állná meg a helyét. Társadalomrajza nevenséges, ósdi, avatag; emberek, osztályok mintha most léptek volna ki a Noé bárkájából.” Egy cikkíró Keresszeg (voltaképpen Körösszeg. B. E.) helyett Keresztszeget emleget, s ez a tájékozatlanság Szabó Pált a végsőkéig felháborítja, amiben benne van a Dózsa-féle parasztfelkelés eltérő megítélése. S háborog további – szerinte – pontatlan állítások miatt. Például az ellen, hogy „más író tótokat rak az én falumba”.

A Bihar vármegye-monográfia Szabó Pálról

A monográfiát Nadányi Zoltán szerkesztette és maga is írt bele egy-két dolgozatot. Tolla nyomán keletkezett az *Új bihari írók* c. szemle, amelyben remek, hiteles portrét rajzol az emberről és az íróról. Íme:

„Ács és kőműves Biharugrán, olyan barkácsoló ember, aki a falujában megjavítgatja a házakat, ha meghibáztak. A környékre is eljár holmi kis munkáért. Kalapál a háztetőn az izzó napon, fűrészel, farigcsál, szegezget, de pihenő óráiban, a fal tövében, az árnyékban, mikor más aludna egyet, előveszi a Nyugat régi számait és olvasgat benne. Regényeket, novellákat olvas, aztán beszoruláskor, mikor nincs munka, maga is megpróbál olyasfélét írni. És különbet ír, mint amit olvasott.

Úgy írja le az esőváró tájat, a szárazság kínozza földet és a rajta levőket, olyan utolérhetetlen művészettel, hogy együtt tikkadtunk a tájjal, a barmokkal, emberekkel, kik abban a pokoltűzben fősülnek. Együtt szomjazunk velük, együtt várjuk a megváltást, a nagy, nagy boldogító csodát: az esőt. És megjön az eső és ahogy az jön! Csak az tudja így leírni, aki maga is sokat szomjazott, együtt a földdel és sokszor bőrig ázott, boldogan a háza udvarán, ahova kiállt esőt várni. Csak az tudja így leírni, aki megélte, és aki művésze a kifejezésnek.

A bihari falvak életéről ír, és tolla alatt érdekessé válik minden kicsiség, minél jobban felaprózza, annál inkább. Viszont időben, térben kiterjedt dolgokat, emberek és közösségek sorsát pár szóba tudja úgy összesűríteni, hogy azért minden benne van. Ez a művészet örök játéka, örök lényege. Hol tanulta ezt Szabó Pál, ács és kőműves? Nem folyóiratokból, nem könyvekből, annyi bizonyos. Mert aki onnan tanulja, az nem tudja csinálni.

Negyvenéves elmúlt Szabó Pál, mikor írni kezdett, de persze író volt ő azelőtt is, Szabó Pál volt ő azelőtt is. Szemlélete még a béke időben s a háború alatt alakult ki, döntő befolyást nemigen gyakoroltak rá a Trianon utáni változások. Mégis egészen olyan ez a szemlélet, mintha csak ő is beleszületett volna a csonka megye sanyarú életébe. Hiszen ő ezt a sanyarú életet, amely csak Trianon után lett általános, már jóval előbb megkezdte, mindig is azt csinálta: vesződött, szenvedett, nélkülözött. Ő már a régi jó időkben is ott tartott, ahol mi most. Ő már akkor is szegény ember volt gazdag megyében. Most már, Trianon után, csupa szegény ember él a szegény megyében, csupa falusi szegény ember, aki várja, várja, hiába várja az esőt. Talán azért is jött meg a bátorsága Szabó Pálnak, hogy oly hosszú, szinte egész életet betöltő hallgatás után végre mégis megszólaljon."³¹

Látogatásai

Szabó Pál ragaszkodott bihari gyökereihez, s noha Budapesten lakott, kétlaki életet élt: megtartotta biharugrai házát és sokat járt haza. Ha száz kilométernél közelebb került bihari otthonához, hazatért aludni. Márpedig Debrecenben szinte minden évben vendégeskedett egy-két napig. Így naprakész információkkal rendelkezett az otthoni állapotokról, a lakosság hangulatáról. Félhivatalos és magánlátogatásait lehetetlen számon tartani, csak azokat a nyilvános szerepléseit tudjuk nagyjából összerakni, amelyeknek a sajtóban vagy más helyeken (pl. utalásaiban, magánleveleiben) nyoma maradt. Ő maga említi Komádiról szólva: „Negyvenöt nyarán egy gyűlésen vettem részt itten, a felvonulást ma is látom. Jön a nép piros zászlóval, s zeng az ének a zászló lobogásában, hogy Kossuth Lajos azt üzente... Én azt hiszem, hogy sok minden jobban sikerült volna, ha ez a dal a piros zászló alól soha el nem némult volna.”³² 1956-ban is járt Komádiban. Erről a Néplap így számol be. „Ma este Komádiban üdvözlik a bihari olvasók Szabó Pál Kossuth-díjas íróit, annyi kiváló magyar regény szerzőjét. Este 8 órakor irodalmi estre kerül sor a komádi MDP párthelyiségében, melyet a községi népkönyvtár és a hazaftias Népfront községi bizottsága rendez. Erre az ünnepségre hívták meg Szabó Pált, aki ezt a meghívót el is fogadta, s örömmel, hiszen a bihari tájon talán nincsenek, akik nem ismerik már az ő Pali bácsijukat, aki csodálatos szépségű könyvekben mutatja be az ő életüket.”³³ Még idős korában is vállalt író-olvasó találkozókat. 1962-ben Debrecenben és Sárrétudvariban találkozott a közönséggel.³⁴ Ugyanabban

³¹ Nadányi 1938: 439–446.

³² Szabó Pál. 1968: 104–105.

³³ Néplap, 1956. jún. 6; 3.

³⁴ Czine i.m.

az évben előbb Debrecenben, majd Püspökladányban vett részt találkozózn. Erről így hangzik a beszámoló: „*Délután Szabó Pált a püspökladányi Petőfi Tsz. dolgozói fogadták nagy szeretettel. Gerő János Biharkeresztet és Komádit is felkereste. Különösen Komádiban volt valóságos ünnepélyes jellege a találkozóznak, ami nemcsak a résztvevők nagy számában mutatkozott meg, hanem az irodalom ismeretéről, szeretetéről tanúskodó kérdésekben, hozzászólásokban is. A közönséget elsősorban a mai falu irodalmi ábrázolásának kérdései izgatták. Komádi község dolgozóinak kérésére Szabó Pál is átjött ide Püspökladányból, s a téesz a két író egy-egy élő báránnyal ajándékozta meg. (...) A püspökladányi és a komádi eseményekről felvételt készített a nyíregyházi rádió házi stúdiója. Elkísérte az írókat a Hajdú Filmstúdió is, és a könyvhétről készített riportfilmjük rövidesen látható lesz keskenyfilmet vetítő mozikban.*”³⁵

1963-ban, az Őszi Falusi Könyvhetek sorozat rendezésében Berekböszörménybe látogatott, ahol Béneyi József költővel együtt vendégeskedett. Az eseményről szóló tudósítás nagy érdeklődést, mintegy 200 hallgatót jelzett, annál inkább, „*mert az írónak sok személyes ismerőse él a községben. A bevezetőt és a művek bemutatását tartalmaz, az irodalmi élet sok területére kiterjedő vita követte, majd Szabó Pál dedikálta műveit.*”³⁶ Nem kis meglepetést keltett, hogy két hét múltán egy goromba glossza jelent meg a lapban, amely azt kifogásolta, hogy az író egy kérdésre állítólag így válaszolt: „*Az öntözés? Nincs abban már semmi új. A Tisza-birtokon például már a felszabadulást megelőzően alkalmazták, felesleges tehát most jönni hátulról vagy mellbe ezekkel a kérdésekkel.*” A névtelen (?) glosszairó úgy érzi, hogy ezzel az író megsértette a párt és a helyi téesz erőfeszítését, az újfajta paraszti tudatot, mert lekicsinyelték a munkájukat. „*Az, hogy az író mit gondol, mit érez, magánügy. De az írás, az emberekkel való szót értés már túlnő ezen. Társadalmi ügy. S ennek a szolgálata felelősséggel jár. Ez a felelősség egyenes arányban nő az író rangjával, tehetségével. Minél nagyobb az írói rang, annál nagyobb a felelősség. A község olvasóinak az érzékenységét épp az bántotta, hogy azon az író-olvasó találkozózn a rang és felelősség nem találkozott.*”³⁷ A glossza minden bizonnyal eljutott Szabó Pálhoz, azonban arról nincs tudomásunk, hogyan reflektált rá. A sunyi támadás nyilvánvalóan összefügg a Gódor Ferenc vezette megyei pártbizottságnak a népiírók-ellenes hangoltságával. Ennek még durvább megnyilatkozása volt a Veres Péter ellen tett feljelentés a Központi Bizottságánál.³⁸

³⁵ Hajdú-bihari Napló, 1962. május 26; 1.

³⁶ Író-olvasó találkozó Berekböszörményben. Hajdú-bihari Napló, 1963. nov. 17; 7.

³⁷ Megjegyzés egy írói véleményről. Hajdú-bihari Napló, 1963. dec. 1; 3.

³⁸ Írásos nyoma Mocsár Gábor emlékezésében. (Mocsár 1973; 388.)

De Szabó Pál megbékélt, mert 1965 őszén a tiszteletére rendezett szerzői esten, melynek előadója Béládi Miklós volt, személyesen megjelent Debrecenben. Egy év múlva mint a Hazafias Népfront Országos Bizottságának alelnöke, főszonek volt a felújított nagykereki Bocskai-várban, ahol felavatták a Bocskai-emlékkiállítást. Beszédében – többek között – „*a hajdúk szabadságharcban kifejtett szerepét elemezte, s felhívta a figyelmet arra, hogy történelmi emlékeink közül becsüljük nagyon azokat, melyek szűkebb hazánkban, a Hajdúságban és Biharban oly szép példáját nyújtják annak, hogy a legjobbak mindig a szabadságért, a felemelkedésért küzdöttek*”.³⁹ Dankó Imre megyei múzeumigazgató jobb fogalmazásban és összefogottabban örökítette meg fő gondolatait: „*Szavaiban kifejezésre jutott, hogy Bocskai hajdúi utódjának, a bihari táj fiának tartja magát, és nagy fontosságot tulajdonít annak, hogy a nép birtokba vegye saját történelmét, azáltal, hogy megismeri, hogy tanulságaihoz ragaszkodik, hogy tudatosulását a szülőföld hagyományaihoz kötődve érzelmileg is elősegíti. Szabó Pál az ünnepségen nagyon jól érezte magát. Későbből tudom, hogy sokszor emlegette ezt az ünnepséget, a nagykereki várat, a benne lévő kiállítást.*”⁴⁰

Szülőföldem, Biharország

Hosszan idézhetném méltatóit és kritikussait, akik egyetértettek abban, hogy Szabó Pál a bihari népélet krónikása. Onnan vette és stilizálta át történeteit irodalommal, ott ismerte meg típusait, alakjainak szokásait, beszédmódját, nyelvét, egyszóval írói szemléletét közvetlenül a bihari valóság formálta. „*Micsoda történetek, micsoda pompás emberek, az életnek micsoda fergeteges ereje van ebben a népben! Micsoda százalmas vergődés, kényszeredett nyekergés a mindenféle izmusokra szedett, de inkább mesterkedett irodalom, ami erről a népről szól. Ahány ember, ugyanannyi színes regény, s én ezt a népet akartam az irodalomban kifejezni.*”⁴¹ Ebben a munkájában is hangsúlyozta: „*Az én trilógiám, a Talpalatnyi föld, ennek a tájnak és népnek igényével íródott.*”⁴² Olyannyira egygé vált háttérvilágával, élményforrásával, hogy írásaiban legtöbbször kollektívákat ábrázol, epikus tereit kisebb-nagyobb emberi (falusi) közösségek népesítik be. Nem lenne érdektelen regényeiben, elbeszéléseiben kimutatni a sajátos bihari motívumokat, a néprajzi, néplélektani, szociokulturális képződményeket, de az egy

³⁹ *Bocskait és a hajdúkat ünnepelte Nagykereki népe.* Hajdú-bihari Napló, 1966. dec. 13; 8.

⁴⁰ Dankó 1971: 64–66.

⁴¹ Szabó Pál 1968

⁴² Szabó Pál 1968: 93

filológiai módszerrel készült dolgozat lenne. Több értekező vagy vallomásos prózai műben direkt formában is beszélt szülőföldjéről, 1945 előtt és után is. Czine Mihály arra vállalkozott, hogy ezekből az írásaiból egy vallomáscsokrot gyűjtsön össze.⁴³ Már 1938-ban, a kibontakozott szociológiai irodalom hatására, elszánta magát egy szubjektív bemutatásra. Ebben írja: „*Jó néhányszor végigjártam már a csonka vármegyét, nincs falu, amelyikben ne lettem volna, nincs falu, amelyikben személyes ismerősöm ne volna, akit számon tartok, aki számon tart engem, úgy érzem magam a megyében, hogy az egész parasztság cimboraság, komaság. Ismerem törekvéseiket, gondolataikat, mi hát az, amivel ezt a népet találóan, maradéktalanul jellemezhetném?*”⁴⁴

Felidéz egy-két, olykor inkább legendából származó történelmi epizódot, majd a dzsentrális kialakulásáról és Biharban betöltött szerepéről értekezik, kiemelten e réteg kulturális szokásairól. Ehhez próbál igazodni a polgárság és a hivatalnok réteg is. A bihari parasztságot mentalitástörténeti aspektusból jellemzi, kissé túlhangsúlyozva az országotól eltérő másságát, jellemvonásait. Nép-karakterológiai fénytörésben látjuk – az ő szóhasználatában – az oláhságot is, de a szót, akárcsak a bihari paraszt, minden lekicsinylő szándék nélkül használja. Annál inkább, mert szeretettel beszél a bihari románságról, de végső konzekvenciája: „*Gyermek nép*”. Ha indokai a maga korában megállták helyüket (jó munkás; fegyelmezett, de félelemből; passzív; babonás; a higiénija kívánnivalót hagy maga után), akkor a végkövetkeztetése más nem lehet.

Fontosnak tartja a népművészet életforma-alakító szerepét. A bihari parasztság politikai érettségét abban látja, hogy „minden időben ellenzéki volt”, vagyis Bocskai- és Kossuth-párti. A nép és a hivatalnok osztály viszonyát siralmasnak véli. A birtokviszonyokról megállapítja, hogy „*Bihar vármegyét bizonyos körök szeretnék úgy beállítani, mint az ideális kisbirtok hazáját. A helyzet az, hogy 64 százalék kisbirtok áll szemben 36 százalék nagybirtokkal és némi középbirtokkal*”. Folyik a harc. „*Hogy ki lesz a győztes, nem kétséges.*” Ebből az írásából néhány részletet, fordulatot átvett a későbbi bihari leírásaiba. Egyébként is szokása volt bizonyos tényeket és motívumokat többször is felhasználni.

Szabó Pál valósággal rajongott szülőföldjéért, ezért kissé mindig eszményit, lirizál, romantizál, humorizál, de éppen ettől olvasmányos! A *Szülőföldem, Biharország* azonban nem fikció, hanem vallomás hat fejezetben. Az írói közlésnek három szintjével operál: a különböző történelmi leírásokból és a színhagyományból merített ismeretekkel, a személyes tapasztalatokon alapuló emlékezéssel, illetve a jelen helyzetről

⁴³ Czine 1970.

⁴⁴ Szabó Pál: *Bihar*. Kelet Népe, 1938/10; 257–266.

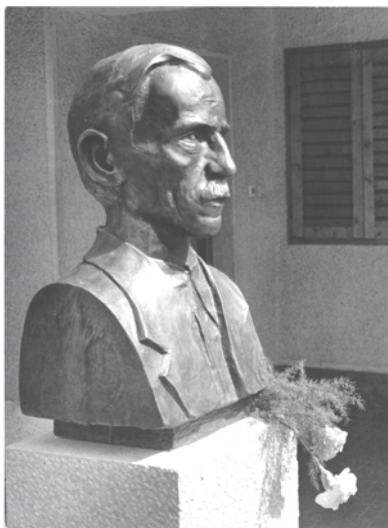
riporterri beszámolóval, olykor statisztikai adatokkal. Ilyenkor a helyszínt is konkrétan megjelöli. A dimenziókat Szabó Pál váltogatja, mondhatnók, egyik szavát a másikba ölti; a közlésfolyamatot asszociációk lendítik tovább. A fejezetek sem vegytisztán egységesek, eklektikusak mind az előadásmódot tekintve, mind műfajilag, bár a harmadiktól valamiféle tematikai fővonal kitapintható bennük. Az írói közlés, a monológ gyakran egy-egy emberi történetbe fordul. „*Nagy kitérők ezek, de nélkülük Bihar népét megmutatni egyáltalán nem lehet.*” Az olvasónak mégis – vagy talán éppen ezért – éber marad a figyelme és jóindulata, mert ember és természet, író és dajkáló táj olyan összeforrottságát érzékeli a szöveg finom pátosza, lírai tónusa révén – túl azon, hogy különleges ismeretekhez jut –, amelyből sorsszerűen látszott kinőni a Szabó Pál-életmű. E determinációban főképp ő maga hisz, ezért fontos számára az élő kapcsolat gyermek- és fiatakkora világával. Örül a parasztság megváltozott, jobb életének, erről meggyőződött, de számára – lévén epikus alkat – a hagyományok, a múlt jelenti az igazi írói anyagot a maga sokszínűségével, legendáival is. „*Hogy tegnap milyen volt [Bihar népe], arról az én tollamból kiáradó, körülbelül mondvá, hétszázötven ívnyi nyomtatott írás is beszél valamicskét...*” A bihari karaktert történelmileg az élni akarás elszántságával, az „ahogy lehet” példázataiban véli megragadni. Amit Hemingway úgy fogalmazott, hogy az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem. Számon tartja Bihar irodalmi hagyományait, van szava a földbirtokosokról és a dzsentirről, még hozzá nem gyűlölködő. A biharugrai halastó és a rizstermelés megteremtőjét, Chorcus Zoltánt az író maga is megpróbálta hazahívni. „*Az én tájam népe soha nem éhezett igazában. Rongyoskodott, nélkülözött, sanyargott, de soha nem éhezett.*” Mindezekért támadásokat is ki kellett állnia, elsősorban Hajdú-Bihar megye akkori vezetői részéről. Mert nemcsak egy-két állítására kapták fel a fejüket (pl. arra, hogy Biharban meglehetősen sok gyerek született törvényen kívül földbirtokos apáktól), hanem az író szülőföldjéhez való forró ragaszkodásával, lokálpatriotizmusával nem tudtak mit kezdeni, mert érzékelték magyarságát. Holott Szabó Pál úgy volt magyar, hogy írásaiban, s ebben a szülőföldjéhez írott apoteózisban is hangsúlyozta, nevekkal, példákkal bizonyította, hogy népünk, s ez alól Bihar megye sem volt kivétel, csak úgy tudta a hatalmas emberveszteségeket pótolni, hogy idegeneket fogadott be, akik aztán elmagyarosodtak. Ez magyarázza a szemmel is jól látható eltérő antropológiai típusokat.

A visszafogott pátosz az írás végén felforrósodik: „*Nincsen Biharban egyetlen falu sem, amit én ne ismernék, ne szeretnék. Nincsen olyan folyója, ere, hajlata, amelynek hol áradó, hol apadó vize ne itt zúgna által, a véreken. (...) Mintha ez, meg emez, de*

amaz is, egy kicsit nekem, az én számomra épülne. Az én számomra is nyílnak a kertekben a virágok, érnek a szőlők, pirosodnak az almák... Forró nyárban én fürdök a folyók vizében, az én fejem felett gyülekeznek a termékeny esőket adó fellegek, és minden pacsirta nekem mondja dalát a mezőkön, a traktorok az én kedvemre dübörögnek, és minden az enyém, itt Biharban, ami csak van, ami csak él és ami csak eljövendő...”⁴⁵

„Munkáját olvasva Illyés Gyula Ebéd a kastélyban c. műve kísértett, ahogyan ő megírta a hajdani puszták népének mostani sorsát, fegyelmezett, intellektuális eszközökkel. Szabó Pál munkája túlradóbb, szélesebb horizontú ennél.”⁴⁶

Méltán írta Juhász Béla nekrológiájában: *„Szülőföldjéhez, Biharországhoz különösen szoros kapcsolat fűzte. Zsigereiben hordta e táj történelmét, e táj kultúráját és mindenek előtt kedves falujának, Biharugrának a népét. Ez volt az ő hátszaga, bázisa, harcainak támaszpontja. Műveinek színtere, sok száz hősenek modellje, társadalomképének mintája. Ha csalódott, megfáradt, ha megakadt az írásban, vagy egyszerűen csak igazán kedvére akart dolgozni: mindig hazatért, és az otthoni kézfogások melege eleven áramkörbe kapcsolta be, új lendületet nyert a munkájához is. Idetért meg hűségesen most, már végképpen, utolsó útjának utolsó állomására, a bihari földbe, szülőföldjébe.”⁴⁷*

2. kép. Szabó Pál szobra Biharugrán (Kiss György alkotása)

⁴⁵ Szabó Pál 1968 116.

⁴⁶ Sz. Szabó 1968: 4.

⁴⁷ Juhász: 1970: 3–4.

3. kép. Szabó Pál-kiállítás a Bihari Múzeumban

Irodalom

BAKÓ Endre

1976 Pályakezds Biharban. *Alföld*, 1976/12; 52–59.

1986 A Kelet Népe költői. *Alföld*, 1986/3; 40–46.

BÉRES András

1979 Szabó Pál és a Kelet Népe. In: Gazdag István (szerk.): A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VI. (1979). 139–149.

CZINE Mihály

1970 Szülőföldem, Biharország. – Szabó Pál bölcsője körül. *Alföld*, 1970/12; 5–20.

1971 *Szabó Pál alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp.

1993 Emlékezés. In: Bertalan Ágnes (szerk.): *Szabó Pálra emlékezünk*. Biharugra. 5–11.

DANKÓ Imre

1971 Szabó Pál halálára. *Múzeumi Kurír*, 1971/5; 64–66.

JUHÁSZ Béla

1970 Szabó Pál 1893–1970. Nekrológ. *Alföld*, 1970/12; 3–4.

1993 A kételyen innen – Szabó Pál írói szemléletéről. In: Bertalan Ágnes (szerk.): *Szabó Pálra emlékezünk*. Biharugra. 13–25.

KARÁCSONY Sándor

1931 Szabó Pál. *Protestáns Szemle*, 375–378.

NADÁNYI Zoltán

1938 Új bihari írók. In: Nadányi Zoltán (szerk.): *Bihar-vármegye monográfiája*. Bp. 439–446.

KISS F. József

2004 Szabó Pál közéletsege. In: Matolcsi Lajos (szerk.): *Bihari Diéta V*. Berettyóújfalú, 128–147

MOCSÁR Gábor

1973 „Le ne törj, az istenit neki!” In: Rádics József (szerk.): *Veres Péter koszorúja*. Bp. 386–390.

SZABÓ Pál

1938 Bihar. *Kelet Népe*, 1938/10; 257–266.

1968 *Szülföldem, Biharország*. Bp.

1973 *Nyugtalan élet*. Harmadik könyv. Második, átdolgozott kiadás. Bp.

SZ. SZABÓ László

1968 Biharország tájain. – Szabó Pál naplója. Hajdú-bihari Napló, 1968. május 19; 4.

TAKÁCS Lajos

1993–95 *A Sírás nélküli emberi életért. Szabó Pál kisepikája*. Edelény

TASI József

1986 Bevezető. In: Medvigy Endre (szerk.): *Kelet Népe 1935–1942*. Bp. 5–12.

TÓTH István

1972 *A Nemzeti Parasztpárt története*. Bp.

Endre Bakó
Experience of Pál Szabó in Bihar

Pál Szabó was born in town of Biharugra and through working as a bricklayer and a politician of the smallholders party he got to know the whole Bihar County very well. His works were published since 1927, his first novel came out in 1930. As a representative he worked at the centre of the County but he lost his position in 1933. Between 1933-1935 he had been the co-worker of the weekly paper called „Komádi and it's surrounding”. The periodical called „Folks of East” was founded and edited by him between 1935-1939. In 1938 he started to work in Budapest as the editor of the newspaper called „Free word” which was a smallholder party paper. His main work called „Treasured Earth” was made into a very successful movie. From 1945 till his death he had been member of the Parliament. As a writer he used his Bihar experiences exclusively. He chose his heroes and stories from there. In his novels, dramas also in his sociographies he stood by his enthusiasm for this county. He never lost his homeland in his soul and he often made visits back home.